

ГЕОПОЛІТИЧНІ ПРІОРИТЕТИ УКРАЇНИ

УДК 330.342

DOI: 10.24144/2078-1431.2025.2(35).7–16

*Володимир Захарченко,
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри адміністративного менеджменту
та альтернативних джерел енергії
Вінницький національний аграрний університет, Вінниця*

КЛЮЧОВІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ОПТИМАЛЬНОЇ МОДЕЛІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ (В КОНТЕКСТІ СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ)

Тривалий депресивний стан української економіки гостро поставив питання щодо заміни моделі перехідної економіки на оптимальну модель національної економіки. Визначення характерних рис цієї моделі й стало головною метою написання статті. У ній ми пропонуємо авторський варіант відповіді на питання, яке у 1992 році поставив тодішній прем'єр-міністр України Л. Кучма. І стосувалося воно того, до якої моделі суспільства й економіки має рухатися Україна. У перші роки ринкових перетворень, за основу, згідно Вашингтонського консенсусу, було взято ліберальну модель економіки. В результаті країна скотилася на «дно». Щоб витягнути її звідти, необхідно було перейти на іншу модель. Тому на початку 2000-х років почався «дрейф» в напрямку моделі корпоративного капіталізму, правда не японського, а сімейно-кланового. Протягом деякого часу ця модель давала позитивні результати, але після кризи 2008-2009 рр., пандемії Covid-19 й збройного нападу Росії вона вичерпала свій потенціал. Тому у статті запропоновано рухатися в напрямку до оптимальної моделі національної економіки. Автором виокремлено три ключові характеристики цієї моделі. По-перше, це має бути модель змішаної економіки на основі ринкової. В різні часи пропонувалися різні варіанти такої моделі. Їх аналіз, а також окремі практики показали, що у змішаній економіці ринок має відігравати провідну роль, а держава тільки створювати інституційне підґрунтя для його ефективного функціонування. По-друге, модель повинна мати соціальну орієнтацію. В даний час критерію соціалізації щонайбільше відповідає модель соціально-ринкової економіки, але й вона має бути належним чином удосконалена. По-третє, модель має відповідати епосі постіндустріалізму. Відмічено, що цю епоху характеризують глибокі зміни в характері ринкових відносин, свідченням цього є те, що ринок стає когерентним. Отже, Україна має рухатися в напрямку до оптимальної моделі національної економіки, але з урахуванням конкретно-історичних та національних особливостей.

Ключові слова: економіка (планова, ринкова, перехідна, змішана), ринок (класичний, когерентний), модель національної економіки (діюча, оптимальна).

The prolonged depression of the Ukrainian economy sharply raised the question of replacing the model of the transition economy with the optimal model of the national economy. Determination of characteristic features of this model became the main purpose of writing the article. In it, we offer the author's version of the answer to the question posed by the then Prime Minister of Ukraine L. Kuchma in 1992. And it concerned to what model of society and economy Ukraine should move. In the first years of market transformations, according to the Washington Consensus, the liberal model of the economy was taken as the basis. As a result, the country slipped to the "bottom." To get her out of there, it was necessary to switch to another model. Therefore, in the early 2000s, a "drift" began in the direction of the model of corporate capitalism, though not Japanese, but family-clan. For some time, this model gave positive results, but after the crisis of 2008-2009, the Covid-19 pandemic and the armed attack of Russia, it has exhausted its potential. Secondly, the model must have a social orientation. At present, the criterion of socialization corresponds at most to the model of the socio-market economy, but it must also be properly improved. Thirdly, the model must correspond to the era of post-industrialism. It is noted that this era is characterized by profound changes in the nature of market relations, evidence of this is that the market becomes coherent. So, Ukraine should move towards the optimal model of the national economy, but taking into account specific historical and national characteristics.

Keywords: economy (planned, market, transitional, mixed), market (classical, coherent), model of national economy (operating, optimal).

Постановка проблеми. Той жалюгідний стан української економіки, навіть до повномасштабного вторгнення Росії, не кажучи вже про її стан в роки війни, безапеляційно ставить питання: а чи ту модель національної економіки обрала Україна, чи ту «карту» вона розіграла? Це питання не нове для України, воно активно обговорювалося в наукових колах упродовж усіх років її незалежності. Правда, нині воно ще більше актуалізувалося, бо якщо українська економіка не підніметься з «дна», то питання незалежності України, її суб'єктності в геополітичному просторі й надалі залишатиметься під великим питанням. Тому окреслити, хоча б у загальних рисах контури такої моделі в контексті суспільних трансформацій для України принципово важливо не тільки у науковому, але й у практичному сенсі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичному обґрунтуванню вибору оптимальної моделі національної економіки України в межах відповідного типу суспільства присвятили свої праці такі вчені, як О. Амоша, А. Аслунд, В. Базилевич, П. Воробієнко, Б. Гаврилишин, А. Гальчинський, В. Геєць, В. Гражевська, А. Гриценко, В. Леонтьєв, І. Лукинов, М. Павловський, О. Пивоварський, Д. Сакс, А. Філіпенко, В. Черняк, А. Чухно та ін. Їхні напрацювання дозволяють більш чітко окреслити ключові характеристики оптимальної моделі національної економіки.

Мета статті — визначити ключові характеристики оптимальної для України моделі національної економіки в контексті переходу до відповідного типу суспільства.

Результати дослідження. У 1992 році тодішній прем'єр-міністр України Л. Кучма видав історичну фразу: «Скажіть мені, яку країну треба побудувати, і я її побудую» [1]. Країна стояла тоді на перехресті, яке вело до багатьох «світів», представлених різними моделями економічних систем і відповідних їм типів суспільства: моделі лібертаріанської економіки (деякі латиноамериканські країни), моделі класичного вільного ринку або лібералізму (США), державно-керованого або корпоративного капіталізму (Японія), соціально-ринкової економіки (Німеччина, скандинавські країни), ринкового соціалізму (Китай).

В Україні з подачі МВФ і Світового банку була запроваджена модель, що загалом відповідала 10 принципам Вашингтонського консенсусу (рекомендаціям спочатку для країн Латинської Америки а потім і Центрально-Східної і Східної Європи) щодо розбудови засад ринкової економіки. Вона була гібридом моделей лібертаріанської економіки і моделі лібералізму, причому в гірших її проявах (знецінення моралі, виправдання будь-чого заради багатства, надмірної соціальної стратифікації, розриву зв'язків між поколіннями тощо).

Це викликало нерозуміння і здивування не тільки у пересічних громадян, але й учених. Не випадково ж Нобелівський лауреат в галузі економіки В. Леонтьєв запитував: «Чи представляють собі люди, які стоять при владі у Москві, Києві, Празі, Варшаві, яку економічну систему вони хочуть побудувати»? І сам же відповідав на це питання: «Часом здається, що вони хочуть капіталізму, якого уже немає на Заході» [2, с. 200].

З цією гібридною моделлю, підсиленою на початку 2000-х років моделлю корпоративного капіталізму (на жаль, не японського, а сімейно-кланового зразка) Україна вступила у жорстоку війну на виживання з Росією. У цій ситуації рух України в напрямку до оптимальної моделі економічної системи є винятково важливим, бо сприятиме зміцненню її економічного й оборонного потенціалів.

Спробуємо навести *ключові характеристики* цієї моделі. Будемо виходити з того, що об'єктивно таких характеристик є три.

1. *Це має бути модель змішаної економіки на основі ринкової.* Ще В. Зомбарт у праці «Сучасний капіталізм» (1919-1927 рр.) висунув концепцію соціального плюралізму, за якою капіталістична економічна система має прямувати не до соціалістичної, як вважали представники марксистської економічної теорії, а до ринкової (капіталістичної), але значно складнішої економічної системи.

Більш точним у цьому сенсі був М. Туган-Барановський, він вважав, що в майбутньому «державний капіталізм» буде «... проймається все більше й більше соціалістичним змістом» [3, с. 32]. До базових елементів державного капіталізму з елементами соціалізму вчений відносив муніципальний соціалізм, робітничі спілки, кооперацію тощо. Але при цьому він вважав, що «... було б дуже помилково змішувати кооперацію з соціалізмом» [4, с. 62].

Хоча ідею «кооперативного соціалізму» активно просували В. Ленін, В. Венжер, П. Абовін-Адідес та інші його прихильники. Так, В. Ленін писав, що «... лад цивілізованих кооператорів при суспільній власності на засоби виробництва, при класовій перемозі пролетаріату над буржуазією — це є лад соціалізму» [5, с. 355]. В. Венжер часто цитував слова В. Леніна і підтримував його у цих поглядах: «Повний соціалізм є лад кооперативний» [6, с. 87-88]. П. Абовин-Егідес вважав, що самоврядні трудові колективи (з виборністю керівників) мають формувати мережу самоврядних підприємств і господарств як серцевину нової соціалістичної економічної системи. При цьому між підприємствами мають встановлюватися ринкові відносини (соціалістичний ринок) [7, с. 116-117]. Однак історична практика, зокрема в колишній Югославії, показала, що доктрина кооперативного соціалізму в самій своїй основі неспроможна, бо недоліки планового механізму господарювання не можуть бути подолані органами самоуправління.

Слід зауважити, що нині питання стоїть не стільки про те, щоб вчергове «підрихтувати» капіталізм, у т. ч. й за рахунок елементів соціалізму, а про те, щоб вийти на якусь нову економічну модель. До цього капіталізм обходився тим, що його декілька разів «облагороджували» і він піднімався як «фенікс із попелу». Це було після руйнівної кризи 1929-1933 рр., коли від капіталізму зразка класичного вільного ринку був доповнений моделлю державно-керованого капіталізму на основі кейнсіанської теорії, а також апробований «Новим курсом» під керівництвом Ф. Рузвельта. Після Другої світової війни капіталізм з його «антисоціальним обличчям» був пом'якшений моделлю соціально-ринкової економіки. Впродовж 50-60-х років ХХ ст. на Заході трансформувалися й моделі ліберальної економіки. Остаточо сформувався новий тип ліберальної, але соціально відповідальної держави (state welfare). Якщо у 1929 р. державні витрати на соціальне забезпечення населення США становили всього 3,4 % ВВП, то в 1970 р. — 21 % [8, с. 89]. Щоправда, енергетична структурна та валютна криза у 1973–1975 і 1980–1982 рр. викликали ренесанс моделей ліберальної економіки — на засадах неолібералізму (монетаризму тощо) у вигляді рейганоміки у США та тетчеризму у Великій Британії. Підвищився інтерес і до крайніх форм неолібералізму та відповідної йому лібертаріанської моделі економіки (без «державного поневолення»). Однак, як зауважив Гж. Колодко, «неоліберальна економічна теорія не витримала випробувань практикою» [9, с. 276]. Тому й колишній президент Франції Ж. Ширак був відвертим противником моделі економіки на основі неолібералізму: «Ультралібералізм, — писав він, — являє не меншу загрозу, ніж свого часу комунізм» [цит. за: 10, с. 281].

Наразі мова йде про те, щоб одержати найкращі результати від конвергенції моделей ринкової і планової економічних систем (і відповідно, капіталізму та соціалізму). До речі, на цьому наполягали й такі видатні вчені, як Д. Белл, Дж. Гелбрейт, П. Друкер, В. Леонтьєв, В. Ростоу, Я. Тінберген, Е. Тоффлер, Ф. Фукуяма та інші, вважаючи, що це пришвидшить прихід постіндустріального суспільства. Ф. Фукуяма, наприклад, вважав,

що для цього необхідною є конвергенція не лише соціальних і економічних, а й політичних чинників трансформації [11, с. 13].

Перехід на модель змішаної економіки не означає, що моделі ліберальної ринкової економіки мають відійти у минуле, хоча їх слід суттєво перебудувати [8, с. 74]. При цьому буде великою помилкою не враховувати досить активного впливу соціалістичних ідеалів на процеси трансформації капіталістичної системи. Насамперед тому, що і в плановій економіці, особливо в тих моделях, як реалізовувалася в період НЕПу та Косигінської реформи (1965-1975 рр.) було багато позитиву, особливо в плані соціальної орієнтованості.

І все ж, ми виходимо з передбачення У. Бекінгема, викладеного ним у праці «Теоретичні економічні системи. Теоретичний аналіз» (1958), що «... злиття, сходження соціалізму і капіталізму, відбудеться головним чином на підвалинах капіталізму...» [12, с. 93]. Це означає, що в моделі змішаної економіки ринок має відігравати провідну роль, а держава зберігаючи значний рівень регулювання та участі, тільки створювати сприятливе інституційне підґрунтя для його ефективного функціонування. Г. Колодко [13, с. 90] вважає, що найближче до переходу на таку модель стоїть Китай. Ця модель не буде ані корумпованим державним капіталізмом, ані несправедливим неоліберальним капіталізмом.

2. *Модель повинна мати соціальну орієнтацію.* К. Маркс, аналізуючи фундаментальні засади капіталізму першої половини ХІХ ст., не оцінив його соціально-адаптивних можливостей щодо соціалізації [8, с. 76]. Хоча навіть модель класичного вільного ринку має чимало можливостей для цього.

Найбільше для того, аби спрямувати капіталізм на шлях соціалізації, зробив Дж. М. Кейнс [8, с. 84]. Але ця проблема до кінця не вирішена ще й сьогодні. Відтак, «... щоб знайти альтернативу суспільству, де панує матеріально-споживчий егоїзм, ... людство все одно буде зобов'язане формувати соціально орієнтоване суспільство...» [14, с. 6].

В даний час критеріям соціалізації щонайбільше відповідає модель соціально-ринкової економіки, яка в багатьох аспектах «виправила» модель класичного вільного ринку. Л. Ерхард щодо цього писав: «При колишньому порядку існував, з одного боку, дуже нечисленний вищий прошарок, який, у сенсі споживання, міг собі дозволити все, а з іншого — чисельно досить великий, але що володіє недостатньо високою купівельною спроможністю, нижній прошарок населення. Тому при реорганізації нашого господарського порядку необхідно було створити передумови для подолання цього положення, що суперечить прогресивному розвитку соціальної структури і разом з тим для подолання неприязні між «багатими» і «бідними»» [15, с. 13].

Ключовим індикатором переходу країни моделі соціально-ринкової економіки виступає частка середнього класу, що складає більше половини населення країни. Ця модель після другої світової війни утвердилася в Німеччині, скандинавських та деяких інших країнах. Її обґрунтування і практична реалізація — це спільне надбання лібералізму і соціал-демо-

кратії цих країн. Хоча «процес соціалізації капіталізму є настільки складним і багатоаспектним, що збагнути його, спираючись лише на теоретичні засади лібералізму чи соціал-демократії, неможливо» [8, с. 76].

Логіка історичного процесу лежить у площині соціалізації, гуманізації та одухотворення [8, с. 77]. І це, звісно, потребує нових підходів до подолання викликів, пов'язаних з рівністю перед законом і матеріальною нерівністю, — через медіацію ринкової і планової економічних систем в тріаді, яку Г. Колодко визначив, як «цінності — інститути — політика» [16, с. 17].

Отже, немає достатніх підстав стверджувати, що модель соціально-ринкової економіки — це вершина соціалізації економіки. Потрібна ще якась, можливо ексклюзивна модель. До її розробки й впровадження підштовхнули світова економічна криза 2008-2009 рр. та пандемія Covid-19 й геополітична нестабільність, що пішли за нею.

3. *Модель має відповідати епосі постіндустріалізму.* Перехід від індустріального до постіндустріального суспільства характеризує глибокі зміни, що відбуваються в системі продуктивних сил, однак він накладає глибокий відбиток і на характер виробничих відносин. За Д. Беллом, його супроводжує еволюція форм власності, політичної організації та культурних традицій суспільства [17]. О. Тоффлер у праці «Третя хвиля» (1980 р.) вказує ще й на кардинальну зміну характеру ринкових відносин і навіть неминучість переходу до «транспринкової» цивілізації» [18, с. 463].

Таким чином, «підготувавши необхідні передумови для утвердження постіндустріального суспільства, капіталізм почав сам себе заперечувати. У його підвалинах стали зароджуватись і набувати дедалі більшої ваги принципово нові структури, які, зберігаючи риси капіталізму, водночас відбивають специфіку іншого устрою» [19, с. 7].

Але покінчити з капіталізмом і замінити його постіндустріалізмом складно навіть в теоретичному плані, не кажучи вже про практику запровадження принципово нової моделі економічної системи. Насамперед тому, що капіталізм це категорія суспільних відносин, тоді як постіндустріалізм — насамперед техніко-економічних. Тому «... вивітрити з постіндустріалізму капіталізм — грандіозне науковсвітоглядне завдання» [20, с. 281]. Таку спробу — внести в постіндустріальну оболонку, іншу ніж капіталізм серцевину, робить Китай, але чи вдасться йому цей експеримент покаже час.

Не має сумніву, що закони ринку мають діяти і в постіндустріальній (інформаційно-мережевій) економіці, але дуже специфічно. Це тому, що постіндустріалізм потребує принципово інших регулювальних механізмів [8, с. 98]. У секторі постіндустріальної або нової економіки має «працювати» новий механізм ринкових відносин — конвергентний ринок. Він може поєднуватися з конструкціями «фрактального ринку» (Б. Мандельборт, Е. Петерс), «цифрового ринку», «корпоративно-мережевого ринку», «синергетичного (олігопольного) ринку» (Л. Євстигнєєва, Р. Євстигнєєв). Але принципово важливим є те, що він «включає» механізм економіки з «виробництва» інформації та знань, примноження інтелектуального ба-

гатства. У постіндустріальній економіці конвергентний ринок виступає «... інструментом обміну «довіри на довіру», механізм накопичення та реалізації соціального капіталу» [21, с. 5-6, 11].

Відносини конвергентного ринку складаються на основі ІТ-технологій на різних рівнях — шляхом конвергенції між фінансовим капіталом і державою, корпораціями і малим бізнесом. Згідно теорії Е. Уоткінса та Д. Старка, такі економічні актори, як держава і бізнес, прагнучи присвоїти (кооптувати) не належні їм активи, можуть (в економіці мебіусного типу) генерувати три стани: захоплення державою бізнесу, баланс сил, захоплення бізнесу державою [22, с. 93].

Не слід думати, що економіка постіндустріалізму зациклена тільки на техніко-економічних відносинах, що вона вихолощує духовне й соціальне, заміщаючи його, за Е. Кастельсом, «електронною духовною системою». Навпаки, прихід економіки постіндустріалізму забезпечує її трансформацію «... у соціоцентристську систему, в якій розширене відтворення багатства особистості її креативного потенціалу перетворюється у безпосередню самоціль економічного процесу» [19, с. 7].

Правда, конвергентний ринок, побудований на глобальних мережах, породив ще більш витончений, ніж за умов класичного ринку, спосіб перерозподілу доходів. Як наслідок, різниця у рівнях доходів призводить до такої напруженості, якої не спостерігалось раніше [23, с. 8].

Насторожує те, що постіндустріальне суспільство, яке довгий час позиціонувалося як інноваційна економічна система (економіка знань), що забезпечує безпрецедентний матеріальний достаток і небувалі можливості для реалізації людського потенціалу, після глобальної фінансово-економічної кризи 2008 р. перетворилася в економіку вражень (емоційного трансу), де «...обіцянки грандіозних можливостей ідуть пліч-о-пліч з глобальним обманом, витончене надспоживання звично сусідить із соціальною люмпенізацією» [24, с. 9]

Розглянуті вище характеристики оптимальної моделі національної економіки уже сьогодні чи не найбільше притаманні китайській моделі національної економіки. Тому «... якщо говорити про майбутнє соціалізму, то може статися, що ... роль Китаю виявиться набагато важливішою, ніж Радянського Союзу» [25, с. 177].

Для України, для якої питання вибору конкретної моделі економічної системи для національної економіки все ще є актуальним, а в кінцевому підсумку необхідно вийти на таку модель, яка за П. Самуельсоном буде виконувати триєдине завдання: забезпечення ефективності економічної системи, її справедливості і стабільності [26, с. 64]. Важливою умовою при конструюванні такої системи має бути її максимальне наближення до реальності, врахування конкретно-історичних та національних особливостей країни.

Висновки. Отже, Україна в результаті ринкових і постринкових реформ має вийти на оптимальну модель національної економіки, збалансованої за співвідношенням елементів планової і ринкової економіки. Це має бути модель змішаної економіки, але з соціальними компонентами

національних і духовних особливостей українського народу та постіндустріалізму. Звичайно, контури оптимальної економічної моделі для України мають визначатися з урахуванням реалій воєнного і післявоєнного періодів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Хто відповість Кучмі. *Економічна правда*. 2010. 8 грудня. URL: <https://epravda.com.ua/columns/2010/12/08/261162/>
2. Певзнер Я.А. Крах коммунизма и современные общественные отношения. Москва: Наука, 1999. 240 с.
3. Туган-Барановский М.И. Русская революция и социализм. Петроград: Акц. об-во «Муравей», 1917. 32 с.
4. Туган-Барановский М.И. Социальные основы кооперации / редкол.: Л.А. Булочникова [и др.]. Москва: Экономика, 1989. 496 с.
5. Ленін В.І. Про кооперацію. *Повне зібр. тв.* 5-е вид. Київ: Політвидав України, 1974. Т. 45. С. 351-358.
6. Венжер В.Г. Как было, как могло быть, как стало, как должно стать: (Вопросы истории нашего строя). Москва: Наука, 1990. 110 с.
7. Абовин-Егидес П.М. Сквозь ад. «В поисках третьего пути». Москва: Молодая гвардия, 1991. 364, [4] с.
8. Гальчинський А. Лібералізм: уроки для України: наук.-попул. есе. Київ: Либідь, 2011. 288 с.
9. Колодко Г. В. Мир в движении / пер. с пол. Ю. Чайникова. Москва: Магистр, 2011. 528 с.
10. Гринспен А. Эпоха потрясений: Проблемы и перспективы мировой финансовой системы / пер. с англ. Москва, 2008. 496 с.
11. Фукуяма Ф. Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию / пер. с англ. Москва: АСТ, 2004. 736 с.
12. Трансформація моделі економіки України (ідеологія, протиріччя, перспективи): монографія / ред. В.М. Геєць. Київ: Логос, 1999. 500 с.
13. Колодко Г.ж. В. Янош Корнаї та його пам'ятна творчість. *Економіка України*. 2021. № 12. С. 83–92. DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2021.12.083>
14. Геєць В. Політико-економічні засади дослідження сучасного суспільства. *Економічна теорія*. 2015. № 3. С. 5–13.
15. Эрхард Л. Благополучие для всех / пер. с нем. Москва: Дело, 2001. 578 с.
16. Геєць В. М., Гриценко А. А. «TERTIUM DATUR» Гжегож В. Колодко. *Економічна теорія*. 2019. № 1. С. 5–19. DOI: <https://doi.org/10.15407/etet2019.01.005>
17. Белл Д. Прихід постіндустріального суспільства. *Сучасна зарубіжна соціальна філософія. Хрестоматія* / Упоряд. В. Лях. Київ: Либідь, 1996. С. 194-250.
18. Тоффлер Э. Третья волна. Москва: ООО «Фирма «Издательство АСТ», 2004. 781 с.
19. Гальчинський А. За межами капіталізму. *Економіка України*. 2011. № 9. С. 4–16.
20. Геєць В. М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку. Київ: Ін-т екон. та прогнозів. НАН України, 2009. 864 с.
21. Гальчинський А. Конвергентний ринок — методологія перспективи. *Економіка України*. 2014. №1. С. 4–17.

22. Череватский Д.Ю. Генеральные акторы мёбиусной экономики. *Економіка промисловості*. 2019. № 4. С. 92–103. DOI: <http://doi.org/10.15407/econindustry2019.04.092>
23. Геєць В.М. Яке майбутнє у соціальної держави. *Економіка України*. 2013. №7. С. 4–20.
24. Артёмова Т. Європейські цінності: традиційні концепти в епоху глобальних ринкових трансформацій. *Економічна теорія*. 2017. № 4. С. 5–31.
25. Бергер П.Л. Капіталістична революція: П'ятдесят пропозицій щодо процвітання, рівності і свободи / пер. з англ. С.О. Макеєв та ін. ; передм. В.К. Черняка. Київ: Вища школа, 1995. 247 с.
26. Перехідна економіка: підручник [Геєць В.М., Панченко Є.Г., Лібанова Е.М. та ін.]; за ред. В. М. Гейця. Київ: Вища школа, 2003. 591 с.

REFERENCES

1. Khto vidpovist Kuchmi [Who will answer Kuchma]. (2010, December 8). *Ekonomiczna pravda — Economic truth*. Retrieved from <https://epravda.com.ua/columns/2010/12/08/261162/> [in Ukrainian].
2. Pevzner, Ya.A. (1999). Krah kommunizma i sovremennye obshchestvennye otnosheniya [Collapse of communism and modern social relations]. Moskva: Nauka. 240 p. [in Russian].
3. Tugan-Baranovskij, M.I. (1917). Russkaya revolyuciya i socializm [Russian Revolution and Socialism]. Petrograd: Joint Stock Company “Muravej”. 32 p. [in Russian].
4. Tugan-Baranovskij, M.I. (1989). Socialnye osnovy kooperacii [Social foundations of cooperation/editorial]. Moskva: Ekonomika. 496 p. [in Russian].
5. Lenin, V.I. (1974). Pro kooperatsiiu [On cooperation]. *Complete Works*. 5th ed. Kyiv: Politydav Ukrainy, vol. 45, pp. 351–358. [in Ukrainian].
6. Venzher, V.G. (1990). Kak bylo, kak moglo byt, kak stalo, kak dolzhno stat: (Voprosy istorii nashego stroya) [As it was, as it could be, as it became, as it should become: (Questions of the history of our system)]. Moskva: Nauka. 110 p. [in Russian].
7. Abovin-Egides, P.M. (1991). Skvoz ad. “V poiskah tretogo puti” [Through Hell. “Finding the Third Way.”]. Moskva: Molodaya gvardiya. 364, [4] p. [in Russian].
8. Halchynskiy, A. (2011). Liberalizm: uroky dlia Ukrainy: nauk.-popul. Ese [Liberalism: Lessons for Ukraine: popular science essay]. Kyiv: Lybid. 288 p. [in Ukrainian].
9. Kolodko, G. V. (2011). Mir v dvizhenii [The world in motion]. Moskva: Magistr. 528 p. [in Russian].
10. Grinspen, A. (2008). Epoha potryasenij: Problemy i perspektivy mirovoj finansovoy sistemy [The Age of Shocks: The Challenges and Prospects of the Global Financial System]. Moskva. 496 p. [in Russian].
11. Fukuyama, F. (2004). Doverie: socialnye dobrodeteli i put k procvetaniyu [Trust: Social virtues and the road to prosperity]. Moskva: AST. 736 p. [in Russian].
12. Heiets, V.M., ed. Transformatsiia modeli ekonomiky Ukrainy (ideolohiia, protyrichchia, perspektyvy): monohrafiia [Transformation of the model of the economy of Ukraine (ideology, contradictions, prospects): monograph]. Kyiv: Lohos. 500 p. [in Ukrainian].
13. Kolodko, Hzh.V. (2021). Yanosh Kornai ta yoho pamiatna tvorchist [Janos Kornai and his memorable work]. *Ekonomika Ukrainy — Economy of Ukraine*, no. 12, pp. 83–92. DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2021.12.083> [in Ukrainian].

14. Heiets, V. (2015). Polityko-ekonomichni zasady doslidzhennia suchasnoho suspilstva [Political and economic foundations of the study of modern society]. *Ekonomichna teoriia — Economic theory*, no. 3, pp. 5–13 [in Ukrainian].
15. Erhard, L. (2001). Blagosostoyanie dlya vseh [Welfare for all]. Moskva: Delo. 578 p. [in Russian].
16. Heiets, V.M., & Hrytsenko A.A. (2019). “TERTIUM DATUR” Hzhhehozh V. Kolodko [“TERTIUM DATUR” Grzegorz V. Kolodko]. *Ekonomichna teoriia — Economic theory*, no. 1, pp. 5–19. DOI: <https://doi.org/10.15407/etet2019.01.005> [in Ukrainian].
17. Bell, D. (1996). Prykhid postindustrialnoho suspilstva [The arrival of post-industrial society]. *Suchasna zarubizhna sotsialna filosofiia. Khrestomatiia — Modern foreign social philosophy. Anthology*. Kyiv: Lybid, pp. 194–250 [in Ukrainian].
18. Toffler, E. (2004). Tretya volna [Third Wave]. Moskva: OOO «Firma «Izdatelstvo ACT». 781 p. [in Russian].
19. Halchynskyi, A. (2011). Za mezhamy kapitalizmu [Beyond Capitalism]. *Ekonomika Ukrainy — Economy of Ukraine*, no. 9, pp. 4–16 [in Ukrainian].
20. Heiets, V. M. (2009). Suspilstvo, derzhava, ekonomika: fenomenolohiia vzaiemodii ta rozvytku [Society, state, economy: phenomenology of interaction and development]. Kyiv: In-t ekon. ta prohnouzuv. NAN Ukrainy. 864 p. [in Ukrainian].
21. Halchynskyi, A. (2014). Konverhentnyi rynek — metodolohiia perspektyvy [Convergent market — methodology of perspective]. *Ekonomika Ukrainy — Economy of Ukraine*, no. 1, pp. 4–17 [in Ukrainian].
22. Cherevatskij, D.Yu. (2019). Generalnye aktory myobiusnoj ekonomiki [General actors of the mobius economy]. *Ekonomika promyslovosti — Economics of industry*, no. 4, pp. 92–103. DOI: <http://doi.org/10.15407/econindustry2019.04.092> [in Russian].
23. Heiets, V.M. (2013). Yake maibutnie u sotsialnoi derzhavy [What is the future of a social state]. *Ekonomika Ukrainy — Economy of Ukraine*, no. 7, pp. 4–20 [in Ukrainian].
24. Artomova, T. (2017). Yevropeiski tsinnosti: tradytsiini kontsepty v epokhu hlobalnykh rynkovykh transformatsii [European values: traditional concepts in the era of global market transformations]. *Ekonomichna teoriia — Economic theory*, no. 4, pp. 5–31 [in Ukrainian].
25. Berher, P.L. (1995). Kapitalistychna revoliutsiia: Piatdesiat propozyysii shchodo prots-vitannia, rivnosti i svobody [Capitalist Revolution: Fifty Proposals for Prosperity, Equality and Freedom]. Kyiv: Vyshcha shkola. 247 p. [in Ukrainian].
26. Heiets, V.M., ed. Perekhidna ekonomika: pidruchnyk [Transitional economy: text-book]. Kyiv: Vyshcha shkola. 591 p. [in Ukrainian].